

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

12(21)

2012

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**RELIGIJOS ETNOLOGIJA
IR LIAUDIŠKASIS PAMALDUMAS**

Sudarytojas JONAS MARDOSA

**ETHNOLOGY OF RELIGION
AND FOLK RELIGIOSITY**

Edited by JONAS MARDOSA

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORE

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė (Vytis Čiubrinskas)</i>	5
<i>Foreword (Vytis Čiubrinskas)</i>	7

Straipsniai / Articles

Religijos etnologija ir liaudiškasis pamaldumas / Ethnology of Religion and Folk Religiosity

Jonas Mardosa

Įvadas į religijos etnologiją, liaudies religiją ir liaudiškąjį pamaldumą: paradigmų ir tyrimo turinio klausimai	9
Introduction to the Ethnology of Religion, Folk Religion and Folk Piety: Paradigms and Research Content. Summary	27

Halina Bondarenko

Šiuolaikinė ukrainiečių liaudiškojo religingumo transformacija	31
Modern Transformation of Ukrainian Folk Religiosity. Summary	48

Skaidrė Urbonienė

Kryždirbystė išeivijoje: religingumo ir/ar lietuviškumo manifestacija	51
Cross Crafting in Emigration: Manifestation of Religiosity and / or Lithuanian Identity. Summary	72

Jonas Mardosa

Verbos sakralumas ir kasdieniškumas: lytiškumo dimensija	75
Sacred and Profane Aspects of Palm Sunday <i>Verba</i> : the Dimension of Gender. Summary	101

Rimantas Sliužinskas

Mirties kaip miego samprata Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų tradicijoje	105
The Understanding of Death as Sleeping in the Evangelic Lutheran Tradition of Klaipėda Region. Summary	120

Aušra Kairaitytė

Bibliinių ir hagiografinių siužetų plėtotė tradiciniame lietuvių folklore	123
The Development of Biblical and Hagiographic Plots in Traditional Lithuanian Folklore. Summary	142

Liudmila A. Tulceva

Sakralusis supimosi universumas rusų agrariniame kalendoriuje	145
The Sacral Universe of the <i>Kachalnoe</i> Day (before St Peter's Fast) in the Russian Agrarian Calendar. Summary	163

Kiti straipsniai / Other articles*Darius Daukšas*

Lietuvos lenkai: etninio ir pilietinio identiteto konstravimas <i>ribinėse zonose</i>	167
<i>Lithuanian Poles: Constructing Ethnic and National Identity in Border Areas.</i>	
Summary	192

Diskusijos / Discussions*Irma Šidiškiene*

Antroponimų ir toponimų topografija etnografiniuose tekstuose: metodologinis požiūris	195
Topography of Anthroponyms and Toponyms in Ethnographic Texts: Methodological Approach. Summary	213

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Pertti J. Anttonen. Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation- State in Folklore Scholarship (<i>Lina Būgienė</i>)	215
Teodoras Lepneris. Prūsų lietuvis. V. Gerulaitienė (pareng.) (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	221
Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose. V. Čiubrinskas (sud.) (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	224
Rasa Čepaitienė. Paveldosauga globaliajame pasaulyje (<i>Vytautas Tumėnas</i>)	228

Konferencijos / Conferences

23-ioji AABS konferencija „Globalioji Baltija: ateinantys dvidešimt metų“ (<i>Auksulė Čepaitienė, Ieva Kripienė</i>)	238
12-oji EASA konferencija Paryžiuje (<i>Vida Savoniakaitė, Vytis Čiubrinskas</i>)	243

Sukaktys / Anniversaries

Venantui Mačiekui – 75-eri (<i>Gražina Kadžytė</i>)	249
---	-----

Antroponimų ir toponimų topografija etnografiniuose tekstuose: metodologinis požiūris

Irma Šidiškienė

XXI a. Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, mokslo darbuose vis labiau pageidaujamas anonimiškumas siekiant asmens duomenų apsaugos. Dėl to etnologams reikia kitokio paradigminio priėjimo prie problemos. Humanitarinių mokslų tiriamajame tekste aiškinimas (įrodymas) pagrindžiamas konkrečiais faktais, kurie dažniausiai lydimi tikriniais žodžiais (asmenų, vietų, įvykių ar reiškinių vardais), net jei darbo tikslas apibendrinamojo pobūdžio ar teoriniai samprotavimai. Tekstuose vartojami ir vieni, ir kiti žodžiai, tačiau priklausomai nuo vienu ar kitu vyravimo tekstas tampa abstraktus arba konkretus. Suvokiant, kad tiek vieni, tiek kiti yra neišvengiami (kaip du vienas kitą papildantys dariniai), straipsnyje atskleidžiama, kokią įtaką žmonių ir vietų vardų vartojimui daro tyrimo metodai ir kaip kinta etnografinis tekstas ir jo vertė jų atsisakius, – tiriama etnografiniuose tekstuose vartojamų tikrinių žodžių topografija. Analizuojant istorinius bei dabarties etnografinius tekstus, straipsnyje sprendžiami uždaviniai siekiant atskleisti: 1) autorystės kaip informacijos nešėjo vietą etnografijos mokslo metodologijoje ir 2) tam tikrus toponimų topografijos šiuose tekstuose aspektus (pvz., lokalumo, savitumo, ribų brėžimo). Tyrimas parodė, kad toponimų ir antroponimų vertė etnografiniuose tekstuose kito priklausomai nuo paradigminio priėjimo, tačiau jų išliekamoji (paveldo) vertė lieka reikšminga. Etnografinių tekstų, paremtų empiriniais tyrimais, vertė yra giluminė, išliekamoji (istorinė), o tyrimai, paremti mokslinių tekstų analize, yra orientuoti į perspektyvą, kultūros politiką ir išreiškia to meto minties aktualumą.

Dr. Irma Šidiškienė, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, el. paštas: sidiskiene@istorija.lt

Etnologijoje, antropologijoje nemažai dėmesio skiriama apsvarstyti vietos, lokalumo, bendruomenės koncepcijų, taip pat tiriamos atskiros bendruomenės reikšmės. Tyrimai neišvengiamai susiduria su konkrečiais subjektais, objektais ir bendromis sąvokomis, realijomis. Jiems įvardyti vartojami atitinkami žodžiai. Kalbotyros specialistai išskyrė bendrinius ir tikrinius žodžius, kurių reikšmės

skirtingos: bendriniai žodžiai apibendrina, o tikriniai – individualizuoja. Humanitarinių mokslų tiriamajame tekste aiškinimas (įrodymas) pagrindžiamas konkrečiais faktais, kurie dažniausiai lydimi tikrinių žodžių (konkrečių asmenų, vietų, įvykių ar reiškinių vardų), net jei darbo tikslas apibendrinamojo pobūdžio ar teoriniai samprotavimai. Taigi, mokslinio teksto (kūrinio) turinį sudaro kūrinio problema, objektas, o kūrinio autorius(-iai) ir tyrimo vieta laikytini teksto daliniu kontekstu, kuris tekstui suteikia tam tikrą formą. Šiuo straipsniu tikiuosi prisidėti sprendžiant problemą, kiek minėtas kontekstas (dalinis) yra svarbus objektui atskleisti, suvokti.

Lietuvos etnologijos mokslo ištakose ir jo raidoje darbai apie buitį, kasdienybę, papročius ir pan. buvo įvardijami įvairiai, priklausomai nuo objekto tyrimo metodikos, jo aprašymo ar apibendrinimo būdo. Visus juos šiame tyrime vadinu etnografiniais¹ tekstais. Tai gali būti pirminis, užrašytas paties pasakotojo ar kito asmens iš pasakotojo², ir antrinis – tyrimas³, kuris atliekamas indukcinio ar dedukcinio tyrimo būdu. Tiek vienu, tiek kitu atveju vartojami empiriniai duomenys, tačiau skirtingai⁴. Duomenis apie pateikėjus (antroponimas, amžius, lytis, profesija, užimtumas), vietų pavadinimus (pateikėjo kilmės ir gyvenamosios vietų), dar vadinamus pirminio teksto metrikais⁵, kurie yra bendriausio pobūdžio žinios apie pateikėją, šiame straipsnyje priskiriu, anot Victorio C. de Muncko, kontekstualizuotai medžiagai (de Munck 2008: 31). Platesne prasme „kontekstualizacija – tai žinių gamyba“, tai, ką tyrėjas įprasmina savo lauko tyrime (Melhus 2010: 54). Suvokdami, kad etnografinio teksto kontekstas yra neišvengiamas (kaip du vienas kitą papildantys dariniai), mėginsim konkretizuoti, kokią įtaką

¹ Kadangi etnologijoje, antropologijoje tyrimo pagrindas – lauko tyrimai, akis į akį surinkti įvairūs sociokultūriniai duomenys, šiame straipsnyje *etnografijos* terminu vadinsiu skirtingu laikotarpiu ar skirtingas pakraipas žymėjusių tyrimų (antropologinis, kraštotyris, tautotyris, tautosakinis) visumą.

² Pirminiais tekstais, šaltiniais laikoma archyvinė medžiaga, kuri apima istorinius šaltinius ir lauko tyrimų metu sukauptą etnografinę medžiagą ir jos publikacijas. Publikacija, kurioje yra dalijamasi savo patirtimi, prisiminimais, taip pat laikoma pirminiu tekstu, šaltiniu. Lietuvos mokslo raidoje literatūriniai tekstai, kuriuose yra aiškiai aprašomos realijos, reiškinio metrika (*Palangos Juzeje* nurodomi kaimų pavadinimai (toponimai), antroponimai. Dargi manoma, kad čia panaudoti etnografiniai aprašai, kuriuos pateikė asmenys iš minėtų parapijų (Merkys Vytautas. 1999. *Motiejus Valančius: tarp katalikiško universalizmo ir tautiškumo*. Vilnius: Mintis, p. 721–722, cit. pgl. Merkienė 2007: 20), taip pat dažnai laikomi etnografiniu šaltiniu (pvz., Mikalojaus Katkaus *Balanos gadynė*).

³ Norėdama atskirti pirminį tekstą, šaltinį nuo apibendrinto tyrimo pastaruosius straipsnyje vadinu ir etnografiniu kūriniumi. Apie etnografinio kūrinio rašymo evoliuciją etnologijos moksle rašė Neringa Klumbytė (Klumbytė 1999).

⁴ Indukcinio būdu tyrime nuo atskirų faktų einama prie visumos apibūdinimo, supratimo, o dedukcinio – loginiai samprotavimai, sąvokos pagrindžiamos konkrečiais pavyzdžiais, faktas (bent minimaliai).

⁵ Minimaliai juos sudaro: asmens, pateikusio informaciją, vardas, pavardė, gimimo metai ir vieta, lytis, išsilavinimas, gyvenamoji vieta ir užrašiusio asmens vardas, pavardė, užrašymo data.

žmonių ir vietų vardų vartojimui daro tyrimo metodai ir kaip kinta etnografinis tekstas ir jo vertė jų nevartojant.

XXI a. Lietuvos, kaip ir kitų šalių, moksle vis labiau propaguojamas anonimiškumas siekiant asmens duomenų apsaugos, kas reikalauja kitokio paradigminio priėjimo prie problemos (temos). Etnografinio metodo lankstumas leidžia tyrėjui ieškoti naujų būdų, kaip geriau išspręsti tiriamą problemą. Europoje antropologai, tyrinėdami kokią nors problemą, pasirenka kokią vietovę (miestelį), jį įvardija slapyvardžiu (Čepaitienė 2010: 225), o pateikėjai neįvardijami. Taip siekiama išvengti etinių problemų⁶, laikomasi asmens duomenų apsaugos. Etnografiniai tyrimai, atliekami kokybiniais metodais, pirmiausia orientuojasi į detalius, tikslus aprašymus ir analizę, dažniausiai apimant konkrečią bendriją, realiją, kitaip sakant, tai atvejo tyrimai. Tokiuose tyrimuose (ir ypač taikant *emic* prieigą (de Munck 2008: 35), kur apibūdinami konkretūs objektai, viena vertus, natūraliai vartojami tikriniai pavadinimai (vietos, veikėjai), kita vertus, „vien tik kontekstualizuotos medžiagos naudojimas laikomas tiek idealiu, taigi dažniausiai neįgyvendinamu, [...] kultūros reiškinių paaiškinimui. Paprasčiausias veiksmas, kurio metu atrenkami tie kultūros aspektai, jie analizuojami ir jų perkėlimas į tekstą reiškia medžiagos susiaurinimą ir dekontekstualizaciją“ (de Munck 2008: 31). Šiame straipsnyje norėčiau akcentuoti ne visišką, o tik dalinę dekontekstualizaciją, nes objektas be konteksto (šiuo atveju be autoriaus ir vietos žymos) yra bendrinis arba spėjamas, gal net pramanytas. Šiandien vis dažniau tiriamų realijų nesiejame su viena konkrečia vieta – vis dažniau keliamas reiškinių deteritorializacijos aspektas. Pavyzdžiui, tyrėjui rašant miestelių pavadinimus, jis *įvietina* (lokalizuoja) tiriamą reiškinį. Kyla vietškumo problema, t. y. tiriamą problemą gali būti suvokiama tik kaip tai vietai būdinga. Nežiūrint to, jei tekste paaiškinama, kodėl pasirinkta vieta, atsiskleidžia tyrėjo požiūris, kaip jis suvokia problemą, jos atskleidimo galimybes. Klausimas, kuriuos pateikėjus minėti, ar kalbintieji nepasijus vieni mažiau reprezentuojami nei kiti ir pan. (Jenkins 2011: 35), dažniausiai apeinamas ir pateikiami apibendrinti pateikėjų duomenys: nurodoma lytis ar profesija, amžius. Etnografiniame kūrinyje mokslininkų, tyrėjų antroponimai yra neišvengiami. Tačiau mokslo tiriamojo darbo empirinio tyrimo metu renkami etnografiniai duomenys liečia ne tik tiriamą objektą, jo aplinką (situaciją, kontekstą), bet ir pateikėjus, tyrėją, kurie tyrime (ir kūrinyje) atlieka labai svarbų vaidmenį. Clifordo Geertzo ir Victorio Turnerio tyrimais nustatyta, kad „stebėtojo pozicija daro stebimąjį įvykį (ritualą) neapibrėžtą, o

⁶ Antropologai priėmė etikos kodeksus, kuriuose (pvz., *Code of Ethics...* 2012; *ASA Ethics...* 2012) etnografai turi išlaikyti pateikėjo konfidencialumą, anonimiškumą, nebent jis pats sutinka, kad jo pavardė būtų skelbiama. I. R. Merkienė etnografinių duomenų rinkimo pagrinduose „Šiokiadienių ir šventadienių etnografijoje“ taip pat pabrėžė pateikėjo pasirinkimą dėl jo asmens duomenų skelbimo (Merkienė 2007: 39).

konkrečias formas suteikia pats antropologas, antropologo ir stebimojo dialogas arba stebimojo komentaras“ (Mažeikis 2005: 25) arba sukuriamas etnografinis dialogas (Klumbytė 1999: 94), „bendros“ reikšmės, – vadinasi, pateikėjai su tyrėju yra teksto bendraautoriai. Pateikėjų ir antropologų santykio problemą aptarė ir kiti tyrinėtojai (plačiau žr. Klumbytė 2011). Tai leidžia daryti prielaidą, jog etnografiniame kūrinyje dekontekstualizacija galima tik iš dalies.

Straipsnio tyrimo objektas: žmonių vardų, antroponimų (gr. k. *anthrōpos* „žmogus“ + *onyma* „vardas“ – tikriniai žodžiai, vartojami žmogui įvardyti, arba asmenvardžiai ir asmenų pavadinimai), ir toponimų (gr. k. *topos* „vieta“), tiksliau, oikonimų (gr. k. *oikos* „gyvenamoji vieta“), topografija etnografiniame tekste. Jame autorius gali būti gyventojai, pateikiantys informaciją apie vietovę, ir etnografinio teksto autorius, apibūdinantis šias informacijas, – jų antroponimai. Vietovės pavadinimai yra tiriamo objekto ar apklausiamo gyventojų lokalizacija, konkreti geografiškai ir oikonimu identifikuojama vietovė (straipsnyje toliau bus sinonimiškai vartojami terminai *oikonimas* ir *toponimas*). Nagrinėjamas ne vietos konceptas, o jos toponimo, vietos kultūros simbolio, vartojimas.

Analizuojant istorinius ir dabarties etnografinius tekstus, straipsnyje sprendžiami uždaviniai atskleisti: 1. autorystės kaip informacijos nešėjo vietą etnologijos mokslo metodologijoje ir 2. tam tikrus toponimų topografijos šiuose tekstuose aspektus (pvz., lokalumo, savitumo, ribos brėžimo).

Informacijos perteikimo ir autorystės problema

Etnografiniuose tekstuose antroponimų topografija yra priklausoma nuo metodologijos: skirtingi informacijos perteikimo, jos perėmimo būdai suponuoja skirtingą požiūrį į teksto informacijos autorystę.

Informacijos perėmimas, fiksavimas ir tyrėjo santykis su objektu. Lauko tyrimo metu (kontaktuojant tiesiogiai, akis į akį) tyrėjas informaciją iš pateikėjo gali perimti dviem pagrindiniais būdais: iš vidaus arba iš išorės, taip pat ir tyrėjo santykis su objektu (liaudies kultūra) gali būti dviejų krypčių: iš vidaus, kai pats kilęs iš tiriamos terpės, ir iš išorės, kai kilęs iš kitos, pvz., miesto terpės. Informacijos perėmimas iš vidaus reiškia tiesioginį, žodinį perėmimą/išmokimą, turintį tęstinumą perėmėjo aplinkoje. Šis būdas pateikėjams yra kasdienybė savoje įprastoje aplinkoje (socializacija, inkultūralizacija). Žodiniai tekstai, kaip ir papročiai, tikėjimai, kinta juos perimant, išmokstant ir savaip perteikiant (tai tradicijos tęstinumas). Išmokimo/perėmimo procese įprastai vartojami antroponimai tarpusavio bendravimui (kurie ir išlieka šiame pradiniam informacijos gavimo/perėmimo etape).

Iš išorės perimama informacija – fiksavimas. Tai pirmiausia užrašymas popieriuje, diktofonu ar vaizdo įrašo pavidalu, fotografavimas. Ši informacija perteikiama per tarpininką (dokumentą) siekiant galimo objektyvumo ar istorinei

atminčiai. Taip sukuriamas antrinis tekstas, turintis pasakotojo ir užrašiusiojo autorystę (antroponimą). Tačiau pasakotojo, pateikėjo antroponimas, kas pasakoja (t. y. pasakojimo kontekstas), dažniausiai nebuvo svarbus. Tai lėmė metodologinės prieigos. Lietuvoje pirmieji etnografiniai sistemingi lauko tyrimai buvo atliekami Rusų geografų draugijos ir Vilniaus gubernijos statistikos komiteto iniciatyva XIX a. viduryje (Merkienė 2007: 18–19). Tai buvo kitataučių (ne lietuvių ir ne iš Lietuvos kilusių) mokslininkų domėjimasis Rusijos imperijos tautomis. Kaip geografi jie fiksavo vietų pavadinimus, tačiau nefiksavo pateikėjų vardų. Tuo metu etnografiniams tyrimams vadovavo E. Volteris, J. Kuznecovas ir kiti, kurie naudojosi vietinių talkininkų pagalba. Į šį darbą buvo įsitraukusi Lietuvos inteligentija: Gabrielė Petkevičaitė, Augustinas Janulaitis, Andrius Arminaitis (Milius 1993: 25). Tyrėjų straipsniuose, pranešimuose apie vykdytus tyrimus buvo minimos etnografinės medžiagos rinkėjų, kaip ir kitų tyrinėtojų, pavardės (Вольтеръ 1888: 283–284). Antai Konstantino Tiškevičiaus etnografinėje apžvalgoje taip pat buvo plačiau pristatyti (daugiausia slavų) folkloro, etnografijos tyrėjai ir leidėjai (Tiškevičius 1992: 334–356). Liaudies dainos kūrėjo autorystę nustatyti dažniausiai neįmanoma, apie tai kalbėjo ne vienas tautosakos tyrinėtojas (Tiškevičius 1992; Jucevičius 1959), nes ji buvo laikyta kolektyvinės kūrybos vaisiumi, o atlikėjai tik perteikė tautosakos kūrinius. Todėl tyrėjai ne tik nesiekė nustatyti liaudies dainos (ar kito kūrinio) kūrėjo vardo, bet ir nefiksavo pateikėjų antroponimų, – jie taip pat buvo „anoniminė liaudis“. Robertas Niemis, aprašydamas lietuvių papročius, „niekur nenurodė pateikėjų, tik vėliau mokslininkai nustatė vieną pateikėją (Skrodenis 1992: 202), tačiau dainininkes jis apibūdino, nurodė jų antroponimus (Sauka 2005: 27). Jau XIX a. pab. tekstuose buvo suvoktas pateikėjo vaidmuo kūrinio atlikimui, todėl nurodomi tautosakos tekstų pateikėjai, pvz., A. Juška „Svodbinėje rėdoje“ (Merkienė 2007: 21), G. Petkevičaitė savo darbuose (Milius 1993: 25) ir kiti vis dažniau paminėdavo tautosakos pateikėjų/atlikėjų pavardes (Sauka 2005: 27), ir tik tarpukariu įkūrus Tautosakos archyvą duomenų apie pateikėjus randama daugiau (Sauka 2005: 28).

Fiksuojant informaciją pateikėjo ir tyrėjo santykiyje svarbu atvirumas, kuris bene geriausiai pasiekiamas tampant *savu*. Akivaizdu, kad tyrėjo (*kito*) darbas, jo buvimas įprastoje pateikėjo aplinkoje sutrikdo kasdienybę: jis sutinka pakeleivį ar svečią. Vienoks pasakojimas bus artimoje aplinkoje gyvenančiam klausytojui ir kitoks iš kitur atvykusiam (Būgienė 2005: 62). XIX a. tyrėjas Lietuvoje dažniausiai buvo iš kito socialinio sluoksnio ar kalbantis kita kalba nei liaudis. Pateikėjams buvo sunkiau suvokti (gal atrodė įtartina), kam reikia šios paprastos kasdienės informacijos mokytam žmogui, kuris daugiau išmanė nei nemokytas kaimo žmogus (t. y. mokyti žmonės švietė paprastus neišsilavinusius žmones), kaip ir tyrėjams ne visuomet suvokiamos (priimtinos) kai kurios liaudies kultūros realijos. Antai Dominykas Jucevičius savo rankraštyje rašė:

Visą gyvenimą man buvo lemta gyventi ne vienoje vietoje, o skatinamas smalsumo traukti visokias paslaptis iš visokio luomo žmonių, ypač iš kaimiečių, negailėjau nei savo kuklių išteklių, nei palankaus, mandagaus žodžio, kad tik pasiekčiau, ko man reikia, tačiau turiu pripažinti, kad labai mažai telaimėjau šioje srityje (Jucevičius 1959: 172).

Jis prisipažįsta, kad dažnai pasijuokdavo iš to, ką išgirdavo iš kaimiečių, ir tik vėliau patirdavo, kad veltui juokėsi, nes dėl to tapo sunkiau prašnekinti kaimiečius. Jaučiama abipusė atskirtis. Ji ypač buvo juntama, jei tyrėjas kitakalbis, todėl tokiems šis darbas buvo sudėtingas: „Man nebuvo lengva rašyti tas dainas, nes ne tik dažnai į mano prašymus šiurkščiai storžieviškai atšaudavo kaimietės, bet ir daug kartų prieš pat nosį man trobos duris užtrenkdavo ir iš vidaus užsi-sklesdavo“, – prisiminė K. Tiškevičius, o prakalbėdavo tik „kai jau įsiteikdavome, kai atsilyginimas atrakindavo lūpas, dainuoti imdavo su noru ir malonumu“ (Tiškevičius 1992: 354). K. Tiškevičius (ir dažnai kiti tyrėjai) buvo ne tik *kitas*, bet ir lietuviškai nekalbantis tyrėjas (Tiškevičius 1992: 389).

Kitiems XIX a. lietuvių rašytojams liaudiškosios kultūros patirtis buvo tiesioginė: „Lietuvių literatūrai XIX a. nebūdingas atotrūkis nuo liaudies masių, kurį patyrė ne vienos tautos to meto literatūra. Lietuvių literatūros kūrėjai buvo kilę iš liaudies. [...] Norint pažinti folklorą, rašytojams nereikėjo specialiai „eiti į liaudį“ ar ieškoti medžiagos kokiuose nors rašytiniuose šaltiniuose“ (Kerbelytė 1981: 9). Tautosaka buvo užrašoma savo aplinkoje, faktiškai iš vidaus perimant/išmokstant ir fiksuojant/interpretuojant. Autentiški pasakojimai ir lietuvių rašytojų buvo perkuriami – suliteratūrinami ar kitaip interpretuojami, kad būtų geriau suvokiami, ar taisyklinga kalba skaitomi, pritaikydavo didaktikai ir pan. Dar XX a. pirmoje pusėje ne vienas pradedantysis literatas rinko tautosaką ir skelbė šia tematika kūrinis⁷. Tarpukariu literatų įtaka buvo stipri tautosakos tyrinėtojams, ypač kuomet tautosakos tyrinėtojai, atstovaujami Vinco Krėvės, leido žurnalą „Mūsų tautosaka“. Šiuose tekstuose toponimo ir antroponimo vaidmuo buvo antrinis (kaip ir literatūroje), dažnai jie buvo pakeičiami sugalvotais pavadinimais ar vardais.

Skirtingai nei minėti Vinco Krėvės šalininkai, naujos krypties, suformuotos Jono Balio, tyrėjai užrašinėjo tautosaką tiksliai tarmiškai, nekeisdami kalbos struktūros ir kita (plačiau žr.: Laurinkienė 1999), nurodydami pirminiuose tekstuose toponimus, antroponimus, t. y. tautosakos kūrinio ar kitos aprašomos realijos metriką. Jie, kaip ir kraštotyriminkai, pirmiausia rinkdavo medžiagą savo

⁷ Pvz., Stepo Zobarsko pirmasis darbas „Tautiški lietuvių papročiai“ (Zobarskas 1931), kuriame pasinaudojama A. Mickevičiaus kūrybos palikimu, siekiant atskleisti senuosius lietuviškus papročius, M. Valančiaus „Palangos Juzės“ pasakojimais apie papročius ir visa papildant savo aplinkoje surinktų papročių elementais iš Svėdasų apylinkių, kuriuos, beje, redaktorius L. Gira dar papildė savo asmeniniais prisiminimais iš Vilniaus krašto papročių.

aplinkoje iš tėvų, artimųjų, kaimynų. Ši aplinka tiek tyrėjui, tiek pateikėjui buvo įprasta dėl abipusės pažinties (tereikėjo užrašinėtoji paaikškinti, kodėl jam reikia užrašyti tautosaką ar kitus kasdienius dalykus, ir pateikėjas mielai padėdavo atlikti užduotį). „Savo gimtojoje apylinkėje surinktą medžiagą skelbė („Gimtajame krašte“) M. Čilvinaitė, S. Daunys, K. Kėdaitis, A. Mažiulis, J. Mickevičius, J. Petrušis, V. Trinka. Jie iš vaikystės dienų tiesiogiai pažinę gimtąją aplinką ir jos žmones galėjo smulkiai aprašyti etnografinius reiškinius ir realijas“ (Milius 1993: 137).

Tyrėjas, kilęs iš kaimo ir pažįstantis iš savo patirties Lietuvos kaimo kultūrą (liaudies), inkultūracijos būdu turi palankesnę „startinę poziciją“ tyrimuose: perteikia perimtas iš savo aplinkos (iš liaudies) žinias, o lauko tyrimuose papildo *kito* patirtimi, lygina ir apibendrina. Toks tyrėjas tampa liaudies (ar tam tikros srities) kultūros ir dažnai gimtosios vietos specialistu, kultūros informacijos nešėju. Taip pat adresatas (skaitytojas), kilęs iš kaimo, ypač iš aprašomos vietovės, skaitydamas kito etnografinį kūrinį apie jam pažįstamą vietovę, lygina ją su savo patirtimi, perimta informacija ir ją vertina kaip atitinkančią jo patirtį ar neatitinkančią. Tokiu būdu ši (kaimo kasdienybės) patirtis leidžia tyrėjui (kaip ir skaitytojui) jaustis žinovu, turinčiu „etnografinį matymą“. Jei nėra nurodomi pateikėjų antroponimai, tirtų vietų toponimai, kurie sudaro brėžiamų ribų įspūdį, tyrėjas susitapatina su informacijos nešėju. Įvardijant informacijos nešėjus, ypač rašant jų antroponimus, tyrėjas išlieka nešališku informacijos analitiku, kritiku.

Kitų prieigų reikia rasti tyrėjui, kilusiam iš kitos aplinkos nei tiriamas objektas, tačiau informacijos autorystės klausimas išlieka tas pats. Dilema, ar (ir kaip) tapti *savu* fiksuojant informaciją, ar išlikti pašaliečiu, permąstoma kartu su dilema: tyrėjui tapti tiriamo objekto „liudytoju“, atstovu (iš vidaus) ar „arbitru“ (iš išorės).

Mokslininkams etnografiniuose lauko tyrimuose kartais tekdavo susidurti su pateikėjų vengimu perduoti informaciją, kad išmokyti, ypač renkant medžiagą apie amatus, kartais kitus ūkio darbus. Tokias patirtis neformaliuose pokalbiuose yra ne kartą minėjusi dr. Janina Morkūnienė. Pateikėjas bijodavo, jog ši informacija pateks konkurentams, todėl mokslininkei reikėdavo išaiškinti pateikėjui, kad ji neketina imtis amato (pvz., odininko) ir nefiksuoja receptų. Mokslininkų etnografų santykis su pateikėju dažniausiai ribojosi pažinimu, suvokimu ir fiksavimu, bet nesiekė išmokimo ir pakartojimo. Išmokdamas amato ar folkloro tyrėjas tampa pirminiu informacijos nešėju (susitapatinančiu), interpretuojančiu tyrimo objektą, arba nesitapatinančiu, išlikdamas antriniu informacijos nešėju, gebančiu paaikškinti realiją. Taigi, išmokimui svarbu yra laiko sąnaudos (sukauptą informaciją inkultūracijos būdu ar ilgą laiką gyvenant tiriamoje aplinkoje).

Tyrėjo buvimas įprastoje pateikėjo aplinkoje keičia ją priklausomai nuo to, kiek laiko tyrėjas joje užtrunka. Viena, kai tyrėjas atvyksta trumpai apklausti pateikėjų (dažniausiai tirdamas savo gyvenamojoje šalyje), ir kita, kai jis gyvena ilgą laiką (ypač tirdamas už savo šalies ribų). Trumpalaikiuose lauko tyrimuose

išlieka tam tikras atstumas tarp pateikėjo ir tyrėjo. Tai rodo ir antroponimų vartojimas – nuo XX a. trečiojo–ketvirtojo dešimtmečio buvo „pasidalijama“ autoryste: pirminiuose tekstuose fiksuojami detalūs metrikai, o tyrėjo kūrinuose – abiejų antroponimai: straipsnio autoriaus ir tekste minimų, cituojamų pateikėjų. Tyrėjo santykis su pateikėjais skirtingas: atlikdamas trumpalaikius lauko tyrimus tyrėjas dažniausiai (jei jis nėra kilęs iš tos pačios vietos kaip ir pateikėjas) yra prašalaitis, *kitas*, o ilgalaikius tyrimus (kai dirba ne mažiau kaip metus) – tampa (ar siekia tapti) *savu*.

Tyrėjas, kilęs iš visai kitos aplinkos nei pateikėjas, apsigyvenęs ilgam laikui pateikėjo įprastoje gyvenamojoje vietoje, turi išlaukti, kol jis tampa vienu iš *savų* ir pats gali tarsi perimti pateikėjo vaidmenį būsime etnografiniame kūrinyje. Ilgalaikiame tyrime stebėdamas antropologas dalyvauja 4 pagrindiniais būdais: 1) kaip visiškas dalyvis (*complete participant*), 2) dalyvauja kaip stebėtojas (*the participant-as-observer*), 3) stebi kaip dalyvis (*the observer-as-participant*), 4) kaip visiškas stebėtojas (*the complete observer*) (Angrosino 2007: 6). Pirmu ir antru būdu atlikdamas tyrimą tyrėjas, galima sakyti, išmoksta (pramoksta) gyvenšenos, kitos kultūros, ją fiksuoja iš vidaus. Tuomet etnografinis produktas būtų išpažinties (*confessional mode*) arba impresionistinio (*impressionistic*) modelio (Angrosino 2007: 16). Tai pasakojimas apie savo patirtį, išmokimą – tyrėjas, pažymėjęs jo antroponimą, tampa informacijos perteikėju, centriniu etnografinio pasakojimo veikėju, o šis tekstas – atvira menine kūryba. Norėdami išvengti subjektyvumo antropologai siekia: „tinkamai atsilaikyti nuo etnografo įtakos tyrimui ir jo reprezentacijai“ (Madden 2010: 23). Todėl labiau linkstama praktikuoti 3-ąjį ir 4-ąjį būdus. Tam gali pasitarnauti ir pateikėjų antroponimų vartojimas.

Abiejų informacijos perėmimo būdų (iš vidaus ir išorės) jungimas praktikuotas ir Lietuvoje. XX a. devintajame dešimtmetyje Lietuvoje kilus etnografiniam judėjimui, studentai, kiti etninės kultūros puoselėtojai keliavo po kaimus, užrašinėjo tautosaką, papročius, rinko etnografinę muziejinę medžiagą, kartu dažnas jų siekė išmokti ir pritaikyti tai savo etnografinių ansamblių veikloje ir kitur. Taip buvo sujungiami abu informacijos perėmimo būdai. Panašiai ir kiti tyrėjai (pvz., dr. Inga Nėnienė, dr. Vida Savoniakaitė) mokėsi namų tekstilės gamybos – tai joms padėjo geriau išnagrinėti tekstilės technikas ir kita.

Ši problematika, kaip informacija perteikiama iš vidaus ir iš išorės, Lietuvos etnografų diskurse aptariama palyginti neseniai. Lietuvos tyrėjai dažniausiai atlikdavo trumpalaikius lauko tyrimus, kur svarbu užmegzti pokalbį reikiama tema, tačiau etnografijos pirminiuose tekstuose ir kūrinuose nedažnai rasime aprašų, kur tyrėjas užfiksuotų pateikėjo reakcijas į tyrėjo darbą ir tyrėjo patirtis, kaip jo buvimas lauko tyrimuose paveikė tiriamos grupės socialinę ir kultūrinę veiklą, kokių priemonių imtasi siekiant prakalbinti pateikėją atviram pokalbiui. Tokios patirtys dažniau išsakomos neformalioje etnografų aplinkoje. Kaip už-

megzti reikiamą pokalbį su pateikėju, išmokstama savarankiškai atliekant daug lauko tyrimų, be to, kiekvienas etnografas atranda jam tinkamiausius būdus. XXI a. pr. paskelbtuose metodologiniuose J. Mardosos (Mardosa 2002: 42, 45–47) ir I. R. Merkienės (Merkienė 2007: 36–38) leidiniuose galime rasti patarimų, kaip bendrauti su pateikėju, efektyviau surinkti etnografinius duomenis. Tokias patirtis Vakarų antropologai aptarė savo darbuose. Postmodernistai antropologai atkreipė dėmesį „į kontekstą, kuriame rašomi tekstai, ir į tekstų skaitymo bei jų atgaminimo politiką (Klumbytė 1999: 94). Paplito darbų, kuriuose aptariamas dalyvaujamasis stebėjimo metodas, kartu siekiant suprasti, kaip pateikėjas priima tyrėją, t. y. kokius socialinius vaidmenis ir kultūrinės kategorijas jam uždeda. Šiai problemai nemažai dėmesio skirta XX a. antroje pusėje: kas atsitinka, kai „kiti“, kuriuos studijuoja antropologas, suvokia antropologą kaip save, ir kas atsitinka, kai šie tiriamieji nebeįsivaizduojami antropologų kaip „kiti“, o matomi šie „kiti“ kaip „kitokie“ [bet *savi*]; kaip tyrėjas tampa tiriamųjų objektu (Paerregaard 2002: 321).

Iš išorės informacija perimama fiksuojant, dokumentuojant ir pakeičiant adresatą (t. y. peradresuojama informacija kitiems, menamiems skaitytojams). Rašytinio diskurso adresatas yra nebe pažįstamas ar artimas žmogus, bet anonimas. Taigi, rašantysis pakeičia adresatą, matyt, todėl jo autorystė vyrauja, lyginant su pateikėjų asmenvardžių vartojimu. Rašantysis tai, ką fiksavo, anot Jurgos Jonutytės, pavertė simboliu: „Adresuoti anonimui tai, kas iki tol buvo laikoma tik asmeninės šeimos, namų ar kaimo buities ritualais, reiškia matyti tokią jų prasmę, kuri, tikėtina, bus aiški daugeliui žmonių“ (Jonutytė 2006: 37), informacijos nešėju tekste tampa rašantysis. Svarbu tai, pastebi etnografai, kad pateikėjas pasakoja tyrėjui tiesiogiai, t. y. nekeičia adresato, kad pateikėjas tyrėją mato kaip pirminį adresatą, kuriam perduodama žinia (Čepaitienė 2003: 156–157). Kai pateikėjas, kalbėdamas su tyrėju, perteikia jam savo patirtį kaip *kitam*, ne *savam*, informacijos nešėjais tampa abu pašnekovai, todėl antroponimų fiksavimas tekste turi būti abipusiškai sutartas.

Pateikėjų anonimiškumo reikšmės. Etnografijos pirminio teksto autorystė, metrika yra labai reikšminga kaip faktas, užfiksuotos realijos dokumentas. Tačiau etnografiniame kūrinyje šios metrikos (toponimai, antroponimai) dažnai yra išnašose arba nutylimos, pateikiamos apibendrintai (dažnai siekiant išlaikyti pateikėjų anonimiškumą jiems pageidaujant, o dabar dažniau dėl 1996 m. įsigaliojusio Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo⁸). Skirtingai nei folkloristų, kai pateikėjų atliekami kūriniai (daina, pasaka ar kita) buvo (pradžioje) nagrinėjami atskirai nuo pateikėjų, ir tik XIX a. pab. suvokta pateikėjų svarba kūrinio reikšmei (apie tai plačiai rašyta „Tautosakos darbuose“ (Sauka 2005; Daugirdaitė 2005; Būgienė 2005), etnografų, etnologų pateikėjų informacija (pasakojimas) yra

⁸ Lietuvos Respublikos... 2012.

tapati jų patirčiai, susijusi su gyvenamąja aplinka. Viena, kai informacija apima viešas realijas ar procesus, ir kita, kai tai nevieši šeimos, individo duomenys. XX a. išsiplėtojus kraštotyros darbui, rinkti įvairūs etnografiniai duomenys apie bendruomenes, papročius, kai ir pateikėjų asmeniniai duomenys (teksto metrikos) nebuvo *tabu* – pateikėjų tekstus žymėjo jų asmenvardžiai ir kiti duomenys (žr., pvz., Čilvinaitė 1943).

Lietuvos etnologijoje etnografinis rašymas antroponimų vartojimo atžvilgiu XX a. antroje pusėje kinta tiek sovietmečiu, tiek po sovietmečio. Sovietmečiu etnografija priskiriama istorijos mokslams kaip pagalbinė disciplina (Dundulienė 1978: 65). Tekstuose pirmiausia akcentuojamas rašytinių dokumentų panaudojimas: žodinė kūryba užrašoma tekste ir tampa rankraštine medžiaga, kuri kaupiama archyvuose, – ji tampa rašytiniu dokumentu (Paukštytė-Šaknienė, Šidiškienė 2008: 122). Etnografiniame dokumente buvo privaloma metrika, kuria remiantis būtų galima „patikrinti“ sukauptą informaciją. Vyravo kritiškas tyrėjo žvilgsnis „iš šono“, nes greta pusiau struktūruoto interviu metodu sukauptų pirminių tekstų naudojami istoriniai, ikonografiniai šaltiniai, muziejiniai eksponatai, kartais statistiniai bei kiti, arba žinios perteikiamos kartu su patirtimi (stebint pateikėją jo gyvenamojoje aplinkoje, „mačiau ir žinau“). Sovietmečiu etnografiniuose tekstuose (išskyrus pirminius dokumentus) vengiama antroponimų, nes manyta, kad „visi esame lygūs“ ir nedera išskirti atskirus žmones (pateikėjus), rašant moksliniame tekste jų antroponimus. Net tyrėjo rašomame tekste jo, kaip teksto autoriaus, nuomonė turėjo būti nuasmeninta: vartoti pasakymą „aš manau“ buvo laikoma nekultūringa, o patariama vartoti neutralesnį pasakymą „manoma“, „nustatyta“ ir pan., tarsi tai nustatė „objektyvusis mokslas“. Visi, tyrėjai ir pateikėjai, buvome „liaudis“. Po sovietmečio etnografinis tekstas sparčiai kito tiriant naujas problemas, naudojant iki tol sunkiai prieinamą Vakarų šalių mokslinę literatūrą, taip pat perimant vakariečių puoselėjamus pateikėjo anonimiškumo principus.

Antropologijoje (britų) įprasta dėl etinių priežasčių neminėti pateikėjų pavardžių. Cituojant jų pasisakymus nurodomi vardai (slapyvardžiai) ar profesija, lytis, kartais amžius. Skaitančiajam, ypač jei jam nėra pažįstama vietovė, kur vyko tyrimas, ir jis nieko nepažįsta iš ten gyvenančiųjų, minimali informacija yra pakankama ir neperteklinė. Tačiau iš tos vietos kilusiam ar ten gyvenančiam skaitytojui (kaip ir pačiam pateikėjui) tokia informacija gali būti nepakankama ir niveliuojanti fakto vertę. Pateikėjų anonimiškumo pradėta laikytis ne tik rašant specifinėms temoms, bet ir dėl minėto neišvengiamo dekontekstualizavimo. Toks anonimiškumas leidžia pateikėjui drąsiau reikšti savo nuomonę, visa atsakomybė dėl pateiktų duomenų pereina užrašinėtojų, kuris turi gebėti „išklausti“ iš pateikėjo patikimą informaciją. Etnografinis tekstas tampa tyrėjo autorine atsakomybe: jis įvertina pateikėją, jo informaciją ir sprendžia dėl patikimumo.

Negana to, etnografinis tekstas dažniausiai tampa autorine (subjektyvia) kūryba, dėl to postmodernistai antropologai teigia, kad etnografinis produktas yra ne daugiau objektyvus kaip ir literatūra, ir mano, jog šie darbai gali būti įvairesnės formos – ne tik tekstai, bet ir filmai, spektakliai, novelės, muzika (Angrosino 2007: 13). Kuomet tyrėjas laiko save tarpininku tarp pateikėjo ir teksto, jis, manyčiau, turėtų nurodyti pateikėjų asmenvardžius (pastariesiems sutikus). Antroponimai suteikia daugiau informacijos tam skaitančiajam, kuris pažįsta pateikėjus, – jis gali vertinti tekstą kaip išreikštą mintį, kartais numanyti, kodėl tokia mintis buvo išsakyta, su kuo ji susijusi. Jei pateikėjas nepažįstamas, pirmas akcentas tekste – mintis, o pateikėjas iš dalies anoniminis, kuris gali tapti „atpažįstamu autoriumi“ (nesant antroponimo, nėra ženklo, pagal kurį atpažįstame išsakytą mintį).

Naujame sociologiniame tyrime, skelbtame Jūratės Kavaliauskaitės ir Aistės Ramonaitės redaguotoje knygoje *Sąjūdžio ištakų beiėskant* (Kavaliauskaitė, Ramonaitė 2011), visi pateikėjų vardai ir pavardės pateikiamos ne tik išnašose, bet ir tekste, ir tai suteikia tekstui daugiau išliekamosios istorinės vertės. Be to, ji turi išliekamosios vertės ateinančioms kartoms – genealoginės ir individų tapatybės formavimuisi⁹. Tai pasakytina ir apie kituose tyrimuose pateikėjų, kurie pasakojo apie save, savo aplinką, kasdienybę, skelbtą informaciją – tai ateinančioms kartoms gali būti labai vertinga žinia.

Dar vienas svarbus elementas etnografiniame tekste – vieta, apie kurią kalbama tyrime arba iš kurios kilęs informacijos pateikėjas, tiksliau, kur vyksta lauko tyrimas (jis negali vykti vakuume ar laboratorijoje).

Toponimo (oikonimo) topografija ir reikšmės

Vietos kaip konkrečiai geografiškai identifikuojamos vietovės (jos ženklų/simboliu yra toponimas) pažinimo analizė, galima sakyti, visuomet užėmė ypatingą vietą įvairių mokslo šakų tyrimuose. Topografija, ar tai būtų, kaip įprasta, geografijos¹⁰, anatomijos¹¹ mokslų tyrimo sritis, ar vis labiau (ar naujai) „atrandama“ literatūros (Butkus 2008), etnologijos (Kockel 2009), – tai yra vienas iš metodologinių mėginimų suvokti santykius (pvz., lokalaus ir globalaus), per kuriuos kuriamas bendras žinojimas, galintis žmonijai padėti siekti (idealo) supratimo, tolerancijos, saugumo. Antropologai vietas tyrinėja kaip kultūriškai konstruojamą ir kaip galios hierarchijų, eksploatavimo ir marginalizacijos aplinkas. Šios aplinkos formuoja žmonių gyvavimus pagal istorines galios ir dominavimo

⁹ Anūkai, proanūkiai, radę savo senelių, prosenelių pasisakymus, turės aiškesnį vaizdą, kuo gyveno, kaip suvokė aplinką jų protėviai.

¹⁰ 1) žemės paviršiaus nuotraukos darymo ir vaizdavimo planuose bei žemėlapiuose metodų visuma ir 2) tam tikros vietovės paviršius (Bendorienė ir kt. 2008: 747).

¹¹ Kūno dalių formos, padėties ir santykių aprašymas (ten pat).

trajektorijas (Schröder 2007). Toponimai yra vietos, istoriškai sukonstruotos galios, simbolinė išraiška. Be to, vietos koncepcija sujungia dvi aplinkos savybes: fizinę erdvės atpažinimą ir emocinę reakciją į erdvę. Anot S. Lee, vieta susideda iš objektyvių aspektų, demarkuojančių fizinę aplinką, ir subjektyvių aspektų, t. y. emocinių reakcijų į gamtovaizdį (Lee 2007: 272). Kokias prasmes etnografiniam tekstui sukeikia toponimas?

Toponimai gali būti įvairių teritorinių vienetų įvardijimai. Skirtingai atskleidžiami kultūriniai, socialiniai santykiai, sąveikos vartojant toponimą, apimančią didelį teritorinį darinį (Europa, Azija ir kt.) ir mažą (Bali, Skive, Anykščiai ir pan.). Etnografiniuose tekstuose paprastai yra derinamas vienu ir kitų toponimų vartojimas atsižvelgiant į tyrimo tikslą. Tyrėjai, nuolat dirbantys vienoje vietoje, tampa jos žinovais. Antai Bali (Indonezijoje), kaip teigia Graeme MacRae, remdamasis J. Boono tyrimais (MacRae 2006: 119), yra vieta, susilaukusi bene daugiausiai antropologinių tyrimų. Dauguma antropologų, net tų, kurie ją lygina su ankstesne patirtimi dirbant kitoje vietoje, linkę tapti šios lokaliai vietos specialistais. Tačiau yra jaučiamas sisteminių baliečių kultūros ir socialinių sąveikų tyrimų trūkumas (MacRae 2006: 120). Epizodiški atskirų temų gvildenimai lokaliajoje teritorijoje, siekiant sukurti teorinius darbus, negali paaiškinti globalių procesų, jei jie nėra nagrinėjami sistemingai lokaliajoje vietoje, manė G. MacRae. Vadinasi, ne lokalumas, kurį charakterizuoja toponimo vartojimas, o sistemiškumo trūkumas riboja tyrimus.

Lokalizacija (geografinis adresas, toponimas) konkretizuoja geografinėje erdvėje tiriamų realiųjų sklaidos dinamiką. Lietuvos etnologijoje ji išliko labai svarbi iki XX a. paskutiniojo dešimtmečio, o dažnai ir iki XXI a. pr. Toponimo fiksavimas buvo labai svarbus nuo pirmųjų etnografinių tyrimų Lietuvoje XIX a., etnologijos mokslo pradžioje. Pažvelgę, kokią vietą užima topografija Lietuvos etnologijoje, matysime, kad ji daugiausia apima lokalius ir kartografinius tyrimus. Jos ištakos yra kraštotyros darbai. Rusų geografų draugijos, kurioje nuo 1893 m. įkurta Lietuvių ir latvių komisija, programoje tarp įvairių darbų numatoma „parengti blankus gyvenamųjų ir kitokių vietų pavadinimams užrašyti“ ir dar „sudaryti dainų paplitimo žemėlapi“ (Milius 1993: 10). Tai rodo toponimų svarbą šiame geografų organizuotame darbe. Etnografijoje jis neišvengiamas, nes nurodo konkretų adresą, kur atliekamas tyrimas. Lauko tyrimai visuomet susiję su vieta: akis į akį kalbinamas pateikėjas ir tyrėjas yra konkrečioje vietoje (dažniausiai tai yra įprasta gyvenamoji pateikėjo vieta), kuri turi toponimą (adresą). Lauko tyrimė čia ir dabar fiksuojamas naratyvas, interviu, kurio pagrindu sukuriamas pirminis tekstas – objekto aprašas (kartais aprašoma pateikėjo gyvenamoji aplinka). Tyrėjo santykis su pateikėjais yra santykis su vieta, kur galima rasti, pvz., labai senos kalbos pavyzdžių, nykstančios, archaiškos kultūros relikto (Jonutytė 2006:

32). Vadinasi, tyrėjas dažnai sutapatina pateikėją su vieta. Be to, toponimo vartojimas suteikia galimybę realijas tirti horizontaliojoje arba vertikaliojoje plotmėje.

Pirmuoju atveju (horizontalioji plotmė) tyrėjas pasirenka mažiau realijų, daugiau vietų ir fiksuoja realijų paplitimą, nustato ribas, arealus (kartografinis tyrimas). Čia vietų toponimai (adresai, koordinatės) yra neišvengiami. Antruoju atveju toponimų skaičius ribotas, tačiau apima daugiau realijų, o toponimas ne visuomet iškeliamas į pirmą vietą. Tyrimų galutiniuose tekstuose (etnografiniuose kūriniuose) toponimai vartojami įvairiai: bendriems bruožams nusakyti vartojami bendriniai ar didesnių teritorijų pavadinimai, o savitumams – lokalių vietų toponimai. Pavyzdžiui, Adomo Jucevičiaus darbuose vyrauja bendriniai žodžiai: „lietuviai“, „žemaičiai“ ir „prūsai“, kartais vartojama „Baltijos jūros krantų gyventojai“, o tikriniai vardai pateikiami pasakojant apie konkrečius pavyzdžius, jo matytas šventes, užrašytas dainas: vietovių vardai yra maždaug 0,15 teksto dalyje (iš 110 puslapių toponimų yra 18-oje). Kalbėdamas apie aprangą jis teigia, kad visur ji vienoda, nors įvardija tas vietas, kurios „labiausiai krinta į akį savo kontrastais“ (Jucevičius 1959: 217). Taip lokalizuota gyventojų apranga tampa išskirtine (Panerių, prie Vilniaus, Svėdasų ir Užpalių, prūsų (paminima Gumbinė kalbant apie vyrų aprangą), Lydos ir Gardino) (Jucevičius 1959: 224).

XX a., tarpukariu, kraštotyros darbai pasižymėjo gilumine (vertikaliaja tyrimo plotmė) vietos analize – tai buvo konkrečiose vietovėse sukurto kultūrinio paveldo etnografiniai aprašai. Toks toponimiškas socialinių ir kultūros realijų (paveldo) užfiksavimas taip pat prisidėjo prie kultūros kaip statiškos, simbolinės suvokimo. Toponimo nurodymas tampa tam tikru vietovės atpažinimo simboliu, jos stereotipu ar tos vietos savitų, išskirtinių bruožų vaizdiniu. Diskursas tarp tyrėjų apie konkrečias vietas (toponimus), jų realijas ir žmones galimas tik tuomet, jei jie tyrė tą pačią vietą. Jei skaitytojas (ar tyrėjas) yra kilęs ne iš tiriamos realijos vietos, jo santykis su objektu bus per atstumą, kaip su *kitu* ar net *svetimu*. Tuo tarpu neįvardijus vietos toponimo diskursas bus apie realijas, kurios gali būti analogiškos ir kitose vietose. Anot Margaret C. Rodman, „Dauguma individų yra stipriai susaistyti su konkrečia vieta, turinčia pavadinimą, ir gali kalbėti apie šias vietas (ir jų praeitį) kaip autoritetingi specialistai. Tačiau pasakojimas (siužetas), jo platus kraštovaizdis susieja autorių su kitais ekspertais ir kitomis vietomis“ (Rodman 2005: 217). Aprašas be toponimų sulaukia iš diskurso dalyvių daugiau prieštaringų vertinimų dėl galimų situacinių, faktinių ar kitų neautentikumu¹². Vadinasi, įvardijus vietos adresą diskursas susiaurėja dėl pašnekovų skaičiaus, auditorijos, bet esant ypatingam, išskirtiniam (ar taip pristatomam)

¹² Diskurso dalyvis ar skaitytojas bendrinį vaizdinį (informaciją) vertina pagal savos vietos jam žinomą vaizdinį (turimą informaciją).

įvykiui ar realijai jis tam toponimui suteiks patrauklumo ir jo adresas taps svarbus siekiant aplankyti, pažinti, patirti tos vietos išskirtinumą.

Toponimo vartojimas etnografiniame kūrinyje tyrėjui laiduoja atsiribojimą nuo kultūros įvairovės tarp atskirų vietų. Britų antropologo Richardo Jenkinso knygoje *Būti danu* (2011 m.) yra nurodytas jo tiriamos vietos oikonimas – aiškiai identifikuojama vieta, nors kalbama apie daniškumo tapatybę, t. y. danų kaip visumos. Toks tikslus vietos identifikavimas leidžia autoriui, kalbant apie visą Daniją, turėti tam tikrą rezervą, kad ne viską jis apima tiek teritoriškai, tiek socialiniu kultūriniu atžvilgiu (kai kur jis dar atskirai pabrėžia, kad nenagrinėja musulmonų tapatybės, kuri XX a. pab. yra ženkliai įsiliejusi į danų kasdienybę). Detalai aprašydamas, kaip jis pasirinko Daniją ir Skivės miestą kaip tyrimo vietą, miesto atžvilgiu išreiškė tokius motyvus: gerai pažinojo Jutlandiją ir Arhuso mieste turėjo draugų, kur prireikus galėjo grįžti. „Norėjosi tyrinėti kaip įprastai, nors reprezentatyvių bendruomenių neegzistuoja, aš nenorėjau akivaizdžiai netipiškos vietovės, todėl nesirinkau Vakarų Kranto, kur vasaromis buvo gausu turistų, ar Pietų Jutlandijos, kur ryškūs seni ryšiai su Vokietija. Taip pat norėjau didelio, sudėtingo ir įdomaus miesto ir mažo, kad vienas etnografas galėtų suvaldyti: apie 20 000 žmonių, apytikriai tokio pat dydžio kaip mano miestas, kuriame užaugau šiaurės Airijoje“, o paskutiniu kriterijumi buvo noras būti arčiau jūros ir matyti ją kasdien (Jenkins 2011: 23). Toks tyrimas, turintis ne išgalvotą, o konkretų oikonimą, įgauna fakto statusą. Dėl to išvalgos ir išvados gali būti lyginamos su kitų vietų ar diachroniškai, su atitinkamais tyrimais, diskurse mažiau kykla kultūros kontekstinių prieštaravimų.

Toponimų topografija – tai kultūros paveldo dalis, vertybė, kurios vertė auga laiko perspektyvoje. Vertę pirmiausia sudaro savitumas, įgyjamas iš santykio su skaitytoju ar tyrėju (minėtas vietovių lyginimas). Jei nėra nurodytas oikonimas, realija tampa tarsi tapati (pavyzdžiui, pasauliui, Lietuvai) arba išgalvota (mena). Įvairių valstybių istorinė patirtis rodo, kad toponimo genezės tyrimai, jų tipų istorinis, geografinis paplitimas reikšmingas ne tik kaip istorinės atminties išsaugojimas, bet ir teritoriniam ribų nustatymui, projekcijai. Šiuo atveju toponimas svarbus kaip etnoso, tautos paplitimo, gyvenamosios teritorijos žemėlapiu pagrindimas. Kultūrinių etninių realijų paplitimo duomenys XX a. buvo suvokiami kaip būtini tautos gyvenamosios teritorijos ribų nustatymui (įsivaizdavimui, o esant galimybei ir įtvirtinimui). Vietovės pavadinimas kalbiniu, etnoso genezės požiūriu – neišsemiamas šaltinis, o istorijos ir etnografijos tyrimuose – kaip fakto, reiškinio, realijos, įvykio vieta (adresas, koordinatės), padedanti nustatyti (atkurti), užfiksuoti, pvz., tiriamų realijų, paplitimą. Atskirų realijų tipų paplitimo teritorijos parodo kultūrinių arealų ribas, jų kaitą. Tokių ribų svarba buvo politizuota XX a., tarpukariu. Antai Jurgis Dovydaitis raginime rinkti tautosaką pabrėžė:

Prisistatyk sau, kad nuo tolimo Reino pėsti ateina vokiečiai, vokietaitės į Klaipėdos kraštą, kad sustiprinti čion mūsų krašte vokišką dvasią, kad pamaičius stebuklingą Nėringą. Natai ko tu lauki? (Dovydaitis 1934: 24).

Lietuvos jaunoji karta, kuo esi blogesnė už tuos piktus vokiečius, kurie eina į mūsų kraštą ir agituoja, kad Klaipėda turi būti gražinta Vokietijai. Jei tu tylėsi, tūnosi savo tėvų lūšnelėje, tai mūsų tautos likimas nepavydėtinas. Ryžkis. [...] imkis rengtis į žygį, į neatidėliotiną darbą sergstint tautos brangenybes ir keliant jos vaikų garbę – žygius (Dovydaitis 1934: 25).

Aktualūs buvo ir rytinių Lietuvos sienų klausimai, kur mėginta organizuoti ekspedicijas. Antanas Mažiulis straipsnyje, skirtame Jonui Puzinui, 1979 m. rašė:

Karo metais yra man asmeniškai prasitaręs [Puzinas], jog reikia pasižvalgyti po buvusius, bet dabar jau numirusios lietuvių kalbos plotus, taigi ryčiau ir piečiau negu 1920 m. sienos, nes ten ir toliau gyvena mūsų žmonės, kurių dauguma nutauto tik XIX a. gale, ir tai dažnai vien kaip spaudos draudimo išdava, nes tie kraštai buvo toli nuo Prūsos ir veik negalėjo gauti maldynų nei kitos lietuvių slaptos spaudos, o lenkų spaudimas bažnyčiose buvo nepaprastas [...] Visiems šiems reikalams Puzinas, kaip ir kan. dr. J. Stakauskas bei kun. Alf. Lipniūnas ir kt. turėjo surinkę nemažai medžiagos [...], kuri ateičiai, sprendžiant sienų reikalus, bus labai naudinga, praplėsianti Klimo medžiagą (Mažiulis 1979: 3).

Etnografiniuose tekstuose oikonimai gali žymėti konkrečias kultūrinių realiųjų paplitimo ribas, tačiau ar gali kintantys, nepastovūs kultūros arealai, difuzinės ribos būti panaudota ribų brėžimui politiniu, ekonominiu tikslu? Daug debatų buvo etnografinių sienų ir etnokultūros regionų sampratos klausimais tiek iševijoje (pvz., Mažiulis 1967), tiek Lietuvoje sovietmečiu. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje buvo sukonkretinti ir užfiksuoti Lietuvos etnografiniai regionai įvairiuose žemėlapiuose, o Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, Etninės kultūros globos tarybos pastangomis buvo nustatytos konkrečios jų ribos (plačiau: Tumėnas 2007). Šie klausimai lieka atviri diskusijoms (išlikimo/integracijos problematika).

Oikonimų demarkavimas, kartografavimas, besikeičiantis vartojimas kasdienybės kultūroje ir jų žymėjimas tekstuose reikšmingas istorinės atminties išsaugojimui. Šiandien yra etnologų, manančių, jog toks istorinės atminties palaikymas neperspektyvus mokslui. Ullricho Kockelio manymu, etnologas gali dirbti specifiškai lokaliai ir erdviškai, tačiau turi vengti kolekcionuoti ir kontempuoti detalius individų išraiškos aprašymus, kurie gali būti tik kaip dokumentai, šaltinis. Etnologas turi sistemiškai apgalvoti tyrimo problemą, sėdamas ją su konkrečiu kultūros ekologijos tinklu ir kasdieniu aktualumu, ir mokslas turi vystytis kaip taikomasis (Kockel 2009: 152). Šiuo aspektu vietos gyventojams įvardyti siūlomas terminas *čionykštis*, jo manymu, yra tinkamiausias, nes įeina

į bendrą toponimą „Europa“ (Kockel 2011). Vis dėlto, manyčiau, ši mintis yra daugiau politinė siekiamybė: idėjinis požiūris į toponimą kaip jungiantį, o ne skiriantį bendrijas, fenomeną.

Išvados

Etnografiniuose tekstuose antroponimų topografija yra priklausoma nuo metodologijos: skirtingi informacijos perteikimo, jos perėmimo būdai suponuoja skirtingą požiūrį į teksto autorystę. Iš vidaus perimant informaciją antroponimas yra kintantis kartu su kitu perteikėju (kaskart vartojamas paskutiniojo perteikėjo antroponimas), o perimant iš išorės – antroponimas yra fiksuotas, tapęs kalbamos informacijos simboliu. Asmens ar/ir vietos vardų nurodymas/nutylėjimas etnografiniame kūrinyje yra skirtingų rezultatų gavimo būdas. Vienu atveju vardo (antroponimo ir toponimo) buvimas suteikia kūriniui kontekstą, o objektui arba vietai savitumo, išskirtinumo bruožų, kartu susiaurina informatyvumo lauką. Kitu atveju, nutylint vardus, kūrinys tampa bendresnio pobūdžio, visuotinesnis, platesnio informacinio lauko, t. y. atpažįstamas kitų. Tyrėjo santykis su objektu (liaudies kultūra) yra tiesioginis, kai jis kilęs iš liaudies ir tuo pranašesnis, kartu šališkesnis, negu to, kuris kilęs iš kitos terpės ir galimai nešališkas. Antroponimai, toponimai etnografiniame tekste turi ne tik istorinę išliekamąją, bet ir politinę perspektyvinę bei lokalaus paveldo vertę.

Vadinasi, pirminių etnografinių tekstų išliekamoji vertė, dažniausiai atliekant tyrimą indukciniu būdu, yra giluminė, o antrinių tekstų, ypač atliekamų dedukciniu būdu, vertė yra orientuota į perspektyvą, išreiškia to meto minties aktualumą (ypač jei antriniai tekstai interpretuojami, paaiškinami plačiosioms masėms arba mokslo visuomenei priimtiniu būdu).

Tyrimas parodė, kad toponimų ir antroponimų vertė etnografiniuose tekstuose, jų vartojimo intensyvumas kito priklausomai nuo paradigminio priėjimo, tačiau jų išliekamoji (paveldo) vertė lieka reikšminga. Paradoksaliai, XXI a. vyrauja realijų, reiškinių pristatymas moksle *emic* būdu, tačiau per anonimiškumo siekimą ribojamas antroponimų, toponimų vartojimas.

Literatūra

Angrosino Michael. 2007. *Doing Ethnographic and Observational Research*. Los Angeles, London: Sage Publications.

ASA Ethics. *Amending the ASA Ethical Guidelines*. <<http://www.theasa.org/ethics.shtml>> [žiūrėta 2012 04 27].

Bendorienė Aldona ir kt. (sud.). 2008. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera.

Butkus Vigmantas. 2008. Literatūros topografija: (poli)metodologinės trajektorijos, *Colloquia* 21: 11–28.

Būgienė Lina. 2005. Sakmių tradicija ir individualus pasakotojo repertuaras, *Tautosakos darbai XXII*: 58–66.

Code of Ethics of the American Anthropological Association, Approved June 1998. <<http://www.aaanet.org/committees/ethics/ethcode.htm>> [žiūrėta 2012 04 27].

Čepaitienė Auksuolė (pareng.). 2003. Tekstas kaip šaltinis: teoriniai aspektai ir tyrinėjimų praktika, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 3(12): 129–166.

Čepaitienė Auksuolė. 2010. Antropologinis biotechnologijos tyrimas ir teorinės paradigmos ieškojimas Lietuvoje, Čepaitienė A. (sud.). *Socialinė antropologija, etnografija ir biotechnologija*: 221–246. Vilnius: LII leidykla.

Čilvinaitė Marijona. 1943. Sarginimo, marinimo ir laidotuvių papročiai, *Gimtasai kraštas* 31: 179–202.

Daugirdaitė Vilma. 2005. Žvilgsnis į liaudies dainininką kaip lietuvių folkloristikos objektą, *Tautosakos darbai XXII*: 43–57.

de Munck Victor C. 2008. *Kultūros tyrimai: patirtis ir apibendrinimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Dovydaitis Jurgis. 1934. Tautosakos reikaluose, *Gimtasai kraštas* 1: 23–26.

Dundulienė Pranė. 1978. *Etnografijos mokslas Vilniaus universitete*. Vilnius: Lietuvos aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos leidybinė red. taryba.

Jenkins Richard. 2011. *Being Danish: Paradoxes of Identity in Everyday Life*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.

Jonutytė Jurga. 2006. Dėmesys sakytinei tradicijai kaip kūrybiškas tapatinimasis. Antano Juškos ir Jono Basanavičiaus etnografinės veiklos motyvų apmąstymas, *Literatūra* 48: 29–41.

Jucevičius Liudvikas Adomas. 1959. *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

Kavaliauskaitė Jūratė, Ramonaitė Ainė (red.). 2011. *Sąjūdžio ištakų beiškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia*. Vilnius: Baltos lankos.

Kerbelytė Bronislava. 1981. *Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės*. Vilnius: Vaga.

Klumbytė Neringa. 1999. Tradicinės etnografijos mokslinės paradigmos dekonstravimas pomodernioje antropologijoje, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 4(6): 88–99.

Klumbytė Neringa. 2011. Etnografijos rašymo problemos: tradicinių ir postmodernių konvencijų kritika, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 1(10): 261–274.

Kockel Ullrich. 2009. European Ethnology as Engaged Toposophy, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XIX. Studia Anthropologica III*: 147–163.

Kockel Ullrich. 2011. Kam reikia Europos etnologijos – ir kokios? Kritiniai svarstymai apie Europos etnologijos prasmę ir tikslą, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 11(20): 33–48.

Laurinkienė Nijolė. 1999. Tautosakos vertės kriterijai ir jos tyrimo metodai Jono Balio darbuose, *Tautosakos darbai* X(XVII): 65–73.

Lee Sungkyung. 2007. Re-visioning Place ir Contemporary Urban Landscape, McCarthy C. et al. (eds.). *Globalizing Cultural Studies*: 271–283. New York, Washington: Peter Lang.

Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas (1996 m. birželio 11 d. Nr. I-1374. Nauja įstatymo redakcija nuo 2003 m. liepos 1 d.). <<http://www.ada.lt/images/cms/File/1list.htm>> [žiūrėta 2012 02 11].

MacRae Graeme. 2006. Ethnography, Ethnology and the Ethnography of Ethnologies, *Sites: New series* 3(2): 116–136.

Madden Raymond. 2010. *Being Ethnographic*. Los Angeles: Sage Publications.

Mardosa Jonas. 2002. *Apie metodiką ir metodinės priemonės*. Vilnius: VPU.

Mažeikis Gintautas. 2005. *Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika*. Šiauliai: Saulės delta.

Mažiulis A[ntanas]. 1967. Neišspręsti Lietuvos sienų klausimai, *Tėviškės žiburiai* 01 19(3): 5; 01 26(4): 7; 02 02(5): 5; 02 09(6): 5.

Mažiulis Antanas. 1979. Giliai įmintos pėdos: prof. Jono Puzino gyvenimas ir darbai, *Draugas* (d. II) 09 01(205): 2–4.

Melhuus Marit. 2010. Biotechnologijos prasmės (tvarkos) problemos: dėmesys etnografijai, Čepaitienė A. (sud.). *Socialinė antropologija, etnografija ir biotechnologija*: 39–58. Vilnius: LII leidykla.

Merkienė Irena Regina. 2007. *Šiokiadienių ir šventadienių etnografija*. Vilnius: Versmė.

Milius Vacys. 1993. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Paerregaard Karsten. 2002. The Resonance of Fieldwork. Ethnographers, Informants and the Creation of Anthropological Knowledge, *Social Anthropology* 10: 319–334.

Paukštytė-Šaknienė Rasa, Šidiškienė Irma. 2008. Naujų etnografinių lauko tyrimo būdų paieška: apklausa dviese, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 8(17): 117–138.

Rodman Margaret C. 2005. Empowering Place: Multilocality and Multivocality, Low S. M., Lawrence-Zúñiga D. (eds.). *The Anthropology of Space and Place Locating Culture*: 204–220. Oxford: Blackwell Publishing.

Sauka Leonardas. 2005. Apie tautosakos atlikimą ir atlikėjus svetur ir Lietuvoje, *Tautosakos darbai* XXII: 23–42.

Schröder Ingo W. 2007. Debates on Space, Community, and Locality in Anthropology, and their Usefulness for the Study of Region, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 7(16): 77–90.

Skrodenis Stasys. 1992. Iš archyvų (Įvadas), *Liaudies kūryba* 3: 201–202.

Tiškevičius Konstantinas. 1992. *Neris ir jos krantai*. Vilnius: Mintis.

Tumėnas Vytautas. 2007. Konvencionalūs, klasifikaciniai ir interpretaciniai regioninės tapatybės aspektai ir sąsajos su tautodaile, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 7(16): 125–156.

Zobarskas Stepas. 1931. *Tautiški lietuvių papročiai*. Ūkininko skaitymai 10(19). Kaunas: Pažanga.

Вольтеръ Э. 1888. Объ изученіи семейнаго быта Литовско Жемайтскаго народа, *Памятная книжка Ковенской губерніи на 1889 годъ*: 282–308. Ковна: Издане Ковенскаго губернскаго статистическаго комитета.

Topography of Anthroponyms and Toponyms in Ethnographic Texts: Methodological Approach

Irma Šidiškienė

Summary

In the 21st century, in Lithuania and other countries, an increasing appeal for anonymity in scientific studies is noticeable, occasioned by personal data protection issues. Thus ethnologists need a different paradigmatic approach to the problem. Flexibility of the ethnographic method allows the researcher to look for new methods that would help find possible solutions to the problem under investigation. In research work in the humanities explanation (argument) is normally supported with concrete facts accompanied by proper names (concrete names of people, places, events or phenomena) even if the aim of the research implies generalization or theoretical reasoning. Texts feature words of both types, so the abstract or concrete character of the texts is subject to the dominance of one or another word group. Bearing in mind the fact that the usage of words, representing both groups, is inevitable (as two formations complementing each other), the article reveals how methods of research affect the usage of personal and place names and how the ethnographic text and its value change when the usage of such words is limited. Besides, an inquiry into the topography of proper names featured in ethnographic texts is performed.

Ethnographic text is created by writing down and colligating data accumulated in field investigation. In such investigation (which includes direct contact face to face) the researcher absorbs information provided by the respondent in two ways: from the inside (memorising) and from the outside (putting down). The usage/non-usage of the respondents' anthroponyms in fact determines whether they are represented or impersonalized. In recording writings and respondents' data, especially their anthroponyms, a kind of distance is created between the object and the researcher as well as the reader (the respondent is no

longer “anonymous folk”) and the data is as if viewed from the side by the respondent and the recorder. When the information is absorbed by means of memorizing as well as recreating (especially in literature) the focus lies on the creative work of the conveyor (the author), i. e. their source is not introduced, only the author’s name or pseudonym appears. In an ethnographic text which features an account of an experience – data obtained via observation – the researcher also becomes the conveyor of information and the main character of the ethnographic narrative and the text turns into an open artistic creation.

Another important aspect is the fact that the researcher’s (the author’s) relation with folk culture (usually that of rural residents) presented in an ethnographic text is also twofold: from the inside when the researcher originates from the investigated environment and from the outside when the researcher comes from outside. In the 19th century Lithuanian researchers faced the problem of mutual trust between respondents and researchers when performing field investigation in their *own* and *other’s* environment. The 20th century saw an increase in the number of researchers of *folk* culture who came from the *folk*. Some of them, usually litterateurs (e. g. S. Zobarskas), normally omitted toponyms (considered the folk to be anonymous), others (e. g. A. Mažiulis and M. Čilvinaitė), on the contrary, recorded both anthroponyms and toponyms.

Ethnographic texts were related to concrete locations and described cultural heritage created there. Ethnographic works of the interwar period were characterized by deep place analysis (in the vertical plane of the research). Such toponymic recording of social and cultural reality (heritage) led to static and symbolic understanding of culture. Besides, with the identification of the location in discourse, the number of interviewees decreases and the audience shrinks. If an event or occurrence is exceptional or extraordinary (or is presented as such) it will generate attractiveness to the toponym in question, its address will become an important motive to visit, learn and experience the exclusivity of the place. Today, the tendency is to believe that even though a toponym as a sign/symbol of a place in an ethnographic text *places* the analysed phenomenon or event, it does not impede with the systemic investigation of global phenomena in a concrete locality.

Investigation into the genesis of toponyms, as well as historic and geographic prevalence of their types, bears significance not only as a memory, but is important in political territorial division and projection. In this case, the toponym is influential as the substantiation of the map depicting a nation’s distribution and inhabited territory.

The research reveals that the significance of toponyms and anthroponyms in ethnographic texts fluctuates, based on the paradigmatic approach, yet their enduring (heritage) value is sustained.